

КУЛЬТ ВОВКА В СЛОВ'ЯНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ ТА ЙОГО ГЕНЕЗА

Роботу присвячено розгляду окремих особливостей культу вовка в давньоруській традиції і генези його на індоєвропейському міфологічному тлі. По ходу роботи долучаються численні етнографічні, фольклорно-міфологічні та лінгвістичні паралелі з традицій інших індоєвропейських культур. Дослідження матеріалу виводить на образ давньоєвропейського божества з вовчою сутністю та на особливості уявлень про нього.

Слов'янська фольклорна традиція від часів Середньовіччя і до творів Нового часу, базованих на національній фольклорній традиції, багата на сюжети про перевтілення людей у вовків. Досить згадати лишень сербські пісні про Вука («вовка») Вогняного Змія; давньоруський епос про Волха Всеславича та численні порівняння з вовками (а то і власне мотиви вовкулацтва) в «Слові о полку Ігоревім»; згадка про розмову з вовками половецького князя в «Повісті врем'яних літ»; численні народні чарівні казки, де герой або сам обертається на звіра («як вдарився о землю»), або робиться таким через чийсь магічні дії. Втім, козацькі легенди XVI-XVIII ст. в свою чергу являють нам чаклунів з-поміж козацтва - характерників, що також здатні були до перевтілення і за звичками нагадують багатьом дослідникам як давньослов'янських волхвів, так і скандинавських берсерків [1]. Нарешті, просякнуті народними віруваннями твори Панаса Мирного («Хіба ревуть воли як ясла повні» й інші) та О. Стороженка («Скарб»); російська повість А. Сухово-Кобиліна («Смерть Тарелкіна») та ін.

І це - лише свідчення такого роду на наших, власне, теренах. Не кажучи вже про згадуваних Геродотом неврів, що «один раз на рік кожний із неврів стає вовком на деякий час, а потім повертається і знову стає людиною» [2]. Легендами про вовкулак, вуйдалаків та песиголовців повниться і білоруський фольклор, і балтський [3]. Германські уявлення про перевертнів-вервувльвів взагалі вважаються класичними [4]. Воїнів-вовків являє нам і давньоіранська

традиція, і тюркська. Кельти та осетини зберегли у своїх епосах відповідні згадки, підтверджені й історичними джерелами.

Взагалі, ретельне зіставлення хронік з епосами різних індоєвропейських народів та з їх фольклорною спадщиною дозволило дослідникам вивести специфічний архаїчний інститут військових юнацьких союзів, що ототожнювали себе з дикими звірями (вовками, собаками, ведмедами), перебували поза основним племінним соціумом і мали складні випробувально-посвячувальні вікові ініціації із звіриною символікою [5].

Таких розробок, що доповнюють одна одну, вже існує чимало, проте робилися спроби висвітлити цей феномен і з іншого боку, а власне - з релігійно-міфологічного погляду. За допомогою цих праць, згаданих у даній роботі, і робиться спроба запропонувати детальне висвітлення цієї теми, а саме - культу Вовка в давньослов'янській культурі, його індоєвропейської традиції та його генези.

* * *

Отже, спершу варто розібратися з робочими поняттями.

Спершу - слова, що позначають самого вовка. Одним з найархаїчніших індоєвропейських слів була лексема *u{k[h]o- (*d.-інд.* vṛkaḥ, *авест.* vhrka-, *грец.* λύκος, *д.-слов.* vlīku, *лит.* viikas, *алб.* ulk) та *u]p[h]- (*хет.* ulirpaḥ-, *гот.* wulfs, *лат.* lupus). Вони, за висновками Т. В. Гамкрелідзе та В'яч. Іванова, походять від індоєвропейського кореня *uel-

з першим значенням «роздирати», «ранити», «вбивати» й означають «тварина, що роздирає здобич», «звір-убивця» [6].

Нарешті, форма *ueit'-(n)- для позначення саме «віщуна», вовка-перевертня (*хет.* uetna-, *д.-ісл.* vitnir, *словен.* vedanec, vedomec, vedavec, *укр.* віщун: «людина, що перетворилася на вовка», *д.-чеськ.* vědi: «вовчиці-перевертні»). «Наявність кількох лексем спільноіндоєвропейського періоду, що позначали «вовка», вказує на особливе екологічне поширення цього хижака на території мешкання індоєвропейських племен, а також на його культову та ритуальну значущість, що ясно відображується в найдавніших індоєвропейських традиціях» [7].

Так, сакральне значення вовка відобразилося на його **символіці всевідання, на його особливому соціальному статусі, на відношенні до культу керманіча військової дружини, а вовчої зраї** — як символу єдності (у хеттів). Вовк часто - родоначальник племені, міфічний прародитель. А з іншого боку - уособлення надприродної жорстокості. Не дарма за давньоіндоєвропейськими віруваннями людина, що здійснила тяжкий злочин, ставала вовком (*д.-ісл.* vargr, *д.-в.-нім.* warg, *д.-англ.* wearg) [8].

Вшанування вовка викликало появу «воїнів-вовків» у різних народів: *хет.* LŪMES UR. BAR. RA, *д.-англ.* heogwulfas, waelwulfas, *сканд.* hundingar. Вони жили «вовчим життям», не господарюючи, а лише полюванням та військовими набігами на сусідні племена. Ці люди у вовчих шкурах виступали як окремих прошарок суспільства поза соціумом. За дослідженнями впливає, що у стан вовкоподібності воїн-волхв входив:

вдягнувши на себе бойовий пояс-науз, а в більш архаїчних традиціях ще й нашійне кільце-гривну (свого роду вовко-собачий ошийник);

випивши наркотичного напою, на кшталт соми, або обтершися магічною маззю, як це робилося в середньовічній Європі [9];

вдягнувши на себе звірячу шкуру [10].

Так, в Ірландії Х ст. мешканці Оссорі, за документальними джерелами, дотримувалися звичаю: двоє місцевих мешканців мали перебувати у шкурі вовка. І кожна така «пара» грала свою роль упродовж семи років [11]. Втім, саме стільки тривали походи, що завершали вовчу ініціацію (зокрема у скіфів, нартів, германців, слов'ян). Ритуальні танці воїнів-вовків у шкурах засвідчені у хеттів, германців, навіть у візантійців. Вдягти на себе вовчу шкуру означало отримати від вшановуваного звіра всевідання, силу фізичну й магічну. Не дарма у слов'ян побутовало означення вовка та людей-вовків - «віщий». Та й волхви у звірячих шкурах володіли як фізичною силою (були непереможними воїнами), так і магічною (бо були чаклунами та служителями культів язичницьких богів).

Власне, термін *вовкулака* (*рос.* волколак) походить від *старослов.* **вълколакь, вурколакь** (порівн.

болг. вълколакъ, върколакъ; *сербохорв.* вукодлак, влкодлак; *словен.* volkodlak; *польськ.* wilkolek; *чеськ.* vlkodlak) і за народною етимологією означає «вкритий вовчою шерстю». Наприклад - *сербохорв.* **вучка длака** та *словен.* **volcja dlaka** позначають «вовче хутро». І, власне, за фольклорною традицією балто-германо-слов'ян вовкулаку чи героя-вовка можна впізнати якраз за «вовчим волоссям» на голові (*д.-ісл.* vargshår). Втім, останні дослідження свідчать скоріше на користь інтерпретації цієї лексеми як **«вовко-ведмідь»** (порівн. *прус.* **tlök**, *лит.* lokys, *латис.* lācis, *грец.* 'арххоϝ, *хет.* hartagga-, *д.-ісл.* art: «ведмідь» та ін.) [12].

Ведмідь був для індоєвропейців не менш сакральною твариною. А вшанування його значно давніше за вшанування вовка і сходить до палеолітичних уявлень. На відміну від ритуальної значущості вовка, що охоплював як біологічну, так і соціальні сфери, ведмідь охоплював у давньоіндоєвропейській традиції лише біологічну сферу - плодючість природи. Так, у хеттських ритуалах люди-ведмеді танцювали разом із людьми-вовками, а сама постань ведмедя позначала символічного запліднювача дерев.

Нарешті, ще одна тварина, з якою пов'язані і культ божества-Вовка, і перевертництво, і чимало інших сакральних сторін життя архаїчних суспільств; перша приручена людиною істота - собака, її загальноіндоєвропейська назва відтворюється як *k[h]uon- /*k[h]un- (*д.-інд.* s(u)vā, R - sunah, *авест.* span-, spānem, *перс.* sag, *грец.* χύων, P. - хБ\ос, *лат.* canis; *д.-ірл.* cū, P. - **con**, *гот.* **hunds**, *д.-ісл.* **hundr**, *д.-в.-нім.* **hunt**, *нім.* **Hund**; *лит.* suð, *ст.-лит.* P. - sunés, *латис.* suns) [13].

Цю тварину було одомашнено з власне вовка, і в міфології істоти ці часто змішуються: вовки, наприклад, можуть зватися собаками, і навпаки. Так, вовки давньоскандинавського бога Одіна зуться його псами. Українська назва мисливських собак - «хорти» - є лише згадкою про назву вовків за часів Київської Русі. Самі Одінові берсерки то називаються вовками (vargr), то порівнюються своїм виттям із псами (sem hundar). Часто слова «вовк» і «собака» звучать абсолютно однаково (ірландська традиція). Песиголовці також уявлялися як з вовчими, так і з собачими головами. «В міфах собака є представником бога пекла, а вовк - його уособлення» [14].

Взагалі, імена на кшталт «Собачий син» були дуже поширені як у фольклорі, так і в ужитку. Можна назвати в слов'янській традиції казкового персонажа Івана Сучича, Івана Собачого Сина; в Ірландії - Кухулін («Пес Кулайна»), Конхобар та ін.; скандинавський Хундінг; вірогідно, кочово-іранське Ішпака; билинне ім'я татарського хана Собака-Калін та ін. Варто при цьому відмітити, що слово «собака» не являлося образливим, проте часто виступало чимось на кшталт титулу і вимовлялось як звертання з великою повагою (особливо в кочовиків)

[15]. Існує чимало міфів про царів (часто удвох із братами), що їх вигодувала самиця вовка чи собаки: перський цар Кір, римські Ромул та Рем, нартський герой Батрадз та ін.

Священні крилаті собаки сенмурви - симурги дійшли й до давньоруських теренів у вигляді божественного Смаргла. Образ його, як видно, походить від персонажа, відомого як **Пес Полів** чи **Вовк Полів** у європейському фольклорі [16]. Втім, трипільські зображення собакоподібних істот серед хлібного поля свідчать скоріше про близькосхідне походження цього образу. До речі, ці трипільські «пси полів» часто зображені у карколомних стрибках через поле, подекуди майже в польоті. Вовкоподібні істоти у поясах-наузах трапляються й на давньоруських пам'ятках мистецтва, де їх оточує символіка родючості, а самі вони екстатично стрибають межі паростків, «перевертаючись» та «обертаючись» через голову. Б. О. Рибаків пов'язує це із символікою викликання родючості. Тим більше, що є чимало зображень, де у цих вовкоподібних істот розквітає хвіст. Втім, такі «квітучі» зображення поширені й з-поміж тварин на трипільському посуді. В давньоземлеробських суспільствах, як зауважує дослідник, існував звичай ритуального coitus'a на зораному полі, який пізніше імітували перевертанням або (в Росії XIX ст.) символічним катанням по полю священика просто у рясі [17].

Цікавим при цьому починає виглядати термін «перевертень». Навіть сам казковий вираз «*перекинувся* диким звіром» починає асоціюватися із наведеними зображеннями. Не кажучи вже про відомі за середніх віків способи перетворення на звіра, коли, наприклад, «втикали у землю кільчики (частіше горобинові), знімали одяг, переверталися через голову» [18]. (А щодо знімання одягу, то нині вчені вже не одноставні щодо перекладу слова *berserker* як «той, що носить ведмежу шкуру». Все частіше висловлюються думки, що це слово означає «без сорочки».)

Образ їх покровителя - Одіна - несе чимало вовчих рис, так само як і греко-римські Арес-Марс, Аполлон, Вулкан, Гермес-Меркурій, Дионіс-Загрей; індо-іранські Рудра-Шива, Вайю-Вата та Гойтосір скіфів; балтські Вяльняс і Перкунас та Велес і Перун слов'ян; осетинські Тутир, Уархаг, Уергон; християнський Св. Георгій (Юрій). Але значне місце посідали й жіночі божества, пов'язані з вовками-собаками: Хель, Геката, Ерінія.

Отже, перед нами постало чимало образів з міфологічно-релігійних систем основних індоевропейських народів, що являють нам вельми строкату на перший погляд картину. Фактично з них усіх можна вивести більш-менш загальний спільний образ. Божество хтонічного характеру, що одночасно є й міфічним пастухом (а відповідно й володарем царства померлих), і міфічним ковалем; мисливець-некромант, що може безкарно вбивати лю-

дей, але тим не менше є їх покровителем і взагалі - першопредком; чаклун-перевертень, пов'язаний з вогнем та з північним вітром (бурею); темної натури, але місячного типу; бог долі, удачі й війни, покровитель мандрівників і тих, хто грабує. Благосхильний до віщих та співців, носій шаманічних рис.

Нижче запропоновано приблизну схему генези цього образу, маючи за базу викладки А. Голана [19].

* * *

За А. Голаном існував загальнолюдський доіндоевропейський культ володарки Природи, чий зображення ми можемо, зокрема, побачити у французькому палеолітичному живописі та рельєфах (так звані Венери з рогом). У давньоземлеробських суспільствах її постать стала асоціюватися із подательською врожаю. Вона стала вважатися богинею Неба, хоча при цьому була володаркою тварин і рослин і, головне, - подательською вологи. Це - основа давньоземлеробських культів, коли Велику Матір, Космічну Годувальницю, молили про дощ. Ця богиня не була ані доброю, ані злою. Посухи та неврожаї асоціювалися з її гнівом. Але, окрім того, вона була до деякої міри богинею несамовитою, жорстокою губительською власних дітей - тварей земних. Втім, її турботами жило все суще. Хмари небесні були її грудьми, а дощ - молоком.

її паредром був чоловічий бог, що первинно виступав як її син, але згодом ставав її ж чоловіком. Це був хазяїн Нижнього Світу, землі, підземних надр та глибин підводних. Це - бог-Володар, усі блага всесвіту знаходяться у його віданні; і він же - запліднювач Великої Богині, що при цьому вважалася дівою. Образом його на Близькому Сході переважно слугував бик, змії та лев чи леопард (і сама богиня часто набирала вигляду свого чоловіка). Від цього союзу походили двоє близнюків у вигляді, відповідно, батька. Звідси походять образи Богині, що сидить із двома левами-леопардами обабіч. Іноді - зі зміями, а іноді - з вовками, адже *вовк також виступав як символ Темного Володаря* [20].

У ранньоземлеробських суспільствах, що переживали бурхливий розвиток, як, скажімо, Чатал-Гуюк, образи цих богів набували іконографічності, антропоморфізувалися і ділилися на іпостасі, що згодом уособлювалися в окремих божествах. Так, вже в балканських енеолітичних культурах ми можемо побачити бога-Бика, що уособлював родючість та плодючість, запліднював Велику Матір. Місяць з рогами був переважно його символом. Він пов'язувався з небесним бурями та грозою, землею та з чорним кольором.

Інший паредр Богині виступав як Змії або Хи-жак. Змії-прародитель, який, власне, і вилупився з яйця, що «знесла» Велика Матір, та, розділивши яйце навпіл, відділив Небо й Землю і випустив води. Відповідно, він *деміург* та *культурний герой*. Він також запліднює Богиню, але це не є його основ-

ною характеристикою. Володар вод земних та небесних, він «доїть» богиню, ллючи на землю її молоко - дош. Саме тому в традиціях деяких культур, коли в хату влучає блискавка, гасити її можна лише молоком. У домівці ж часто розводили домашніх змії (в Індії, у слов'ян) та годували їх молоком. Це були уособлення духів - охоронців домівки, адже Змії - передусім *охоронець* [21] (пор. Йормунганд навколо землі). Йому присвячували найцінніше, щоб він це зберігав. Відповідно, виникла асоціація, що це - бог багатства.

Зі Змієм пов'язувалась блискавка і вітер. У різних традиційних суспільствах і до сьогодні шанують змія-блискавку, змія-вихора, змія-веселку [22]. Його пов'язували як із земними надрами, так і з водами земними. Основна ж його стихія - вогонь. Сонце - його око, його власність.

Втім, ті самі уявлення стосувалися цього бога і тоді, коли він виступав як Хижак: ведмідь, вовк, лев, леопард. Тож повертаючись до нашого огляду кола питань про вовчу сутність цього бога, якого А. Голан зве темним Володарем, можна спершу звернутися до його найдавнішого - ведмежого вигляду. Адже сліди культу печерного ведмеда ми знаходимо ще за доби Мустьє [23]. «Дані багатьох міфів та вірувань свідчать про те, що ведмідь був однією з тварин, що співвідносилися з богом землі. Міфологізація образу ведмеда могла скластися у зв'язку із тим, що ця тварина, вставши на задні лапи, нагадує фігуру людини. /.../ Асоціативний зв'язок ведмеда із землею міг бути підкріплений тим, що коли земля завмирає на зиму, ведмідь засинає, влаштувавши собі барліг в землі. Плутарх повідомляє, що за вірою фрігійців *бог спить узимку та пробуджується з приходом весни. І...І* Побутувало тверде впевнення, що ведмідь сприяє врожайності полів (адже *бог землі втілює родючість*)» (курсив мій. - Д. К.) [24].

З іншого боку, «ознаки містизації вовка виявляються ще в неандертальців. Серед палеолітичних малюнків є зображення синкретичної тварини: ведмідь з головою вовка та хвостом бізона. Схоже, що ще у віруваннях давньокам'яної доби існувало *божество, що уявлялося одночасно ведмедем, вовком та биком*» (курсив мій. - Д. К.) [25].

Не менш парадоксальними є висновки про те, що звірі ці у міфології та іконографії могли перехрещуватися чи поєднуватися із образом *Змія*. Це підтверджують викладки Д. С. Раєвського, що, досліджуючи скіфський звіриний стиль, так висловився щодо хижаків, які позгорталися в клубок: «... зображення хижака "в утробній позі"... покликане висловити ідею "оточення". /.../ "Світовий змії" (...) засобами зоологічного коду (...) маркує периферійну зону горизонтальної підсистеми космічної моделі, що протистоїть центру, як освоєному, обжитому культурному простору. /.../ ...Ми вважаємо вовка за другу форму міфологічного змія. /.../ Якщо взяти до уваги, що хтонічний світ у міфології - не лише

стихія смерті, а й породжуюче начало, то ці дані можуть бути зіставлені зі збереженими у Нартському епосі слідами якоїсь традиції про вовка-прародителя, що сходить до скіфо-сарматського часу» [26].

З одного боку, «у віруваннях різних народів ведмідь володіє рисами міфічного змія: він істота віща, охоронець скарбів, з частин його тіла готувалися різні лікарські зілля. В чарівних казках народностей Сибіру ведмідь приймає вигляд змії чи дракона. В різних міфах ведмідь, як і змії, - супротивник світлого божества» [27]. Але з іншого - «в ряді міфів змії та вовк ототожнюються. В слов'янських казках змії іноді замінюється "вогняним вовком". У германських міфах говориться про те, як вовк проковтнув сонце, а згідно з іншими індоєвропейськими сказаннями це робить дракон. За грецькими віруваннями померлі перетворюються на змії, а в одній руській казці померлий перетворюється на вовка. Скандинавська богиня смерті Гела була "сестрою вовка та змії". Міфологічний портрет вовка, як і образ змії, є подвійним: він зловісний, пророкує смерть, проте водночас зустріч із вовком вважалась доброю прикметою» [28].

І взагалі, оцінка цього божества як «добре» чи «недобре» - неприпустима. Незважаючи навіть на його кровожерливість. Неолітичним божествам, як засвідчує А. Голан [29], властива байдужа жорстокість. Навіть інкарнаціям Великої Богині, що була прародителькою людства та всього сушого, годувальницею та захисницею (як, власне, і вищезгадвана «зловісна», супроводжувана вовками Геката, чий культ у часи Гомера був вельми популярним).

Доцільно навести кілька спостережень з приводу згаданої Голаном «*сестри вовка*» Гели, чи то Хель. Скандинавське *Хель* - не ім'я, а назва країни Потойбіччя. І Володарка Хель стала зватися так згодом. А звати її, зокрема, могли на кшталт фінської Лоухі, що, як уже було сказано, пов'язано з давньоіндоєвропейською назвою вовка. Це ім'я вчувається в таких «вовчих» іменах, як кельтське Луг, слов'янське Лихо Однооке, грецьке Лікей, скандинавське Локі. Багато дослідників вбачають в останньому дублера Одіна, а деякі навіть ідентифікують їх.

Локі, батько вовка-велетня Фенріра, відзначається як чаклун, але й перевертень, що полюбляє змінювати стать. Могутнім лихим чаклуном, володарем велетнів постає Утгарда-Локі, і Х. Р. Елліс-Девідсон виводить його як витоковий образ для цього хитрого аса [30]. Ім'я його контамінується з ісландським *logi* - «полум'я». Етимологію цю було неодноразово піддано критиці, проте Аріель Голан підтримує вогняну сутність Локі і нагадує, що образ цей - релікт постаті Темного Володаря півночі, який виступав у подібні людино-вовка із хортами-супутниками. З етимологій він наводить: *праіндоєвроп.* *lukā - «дрібний хижак», *ulk - «вовк»; *лит.* lokys - «ведмідь», *грец.* Лікей - бог-вовк, та ім'я Lukos, «вовчий». Було в греків й ім'я Louki. З іншого боку, *пра-*

індоєвроп. *lak(h)-«червоний», *laksna-«місяць» (рос. «луна»), *лат.* lux та *грец.* lukas - «світло» [31].

Отже, для А. Голана Локі - дух вогню і грози, і сходиться до прототипу неолітичної давнини, з якого бере початок і **Воган-Одін** (зокрема, пор. *вал.* odup та *слов'ян.* vatra - «вогнище»). Проте в Одіна існує ще й зв'язок з водою - *індоєвроп.* корінь v. d.-«Woban» [32]. Втім, у свою чергу, зв'язок Локі з водою настільки виявляє себе у міфах, що деякі дослідники початку століття означували його як скандинавського водяника. Прихильники ж «вогняної концепції» казали, натомість, що з водою щільно пов'язаний і образ вогняного Агні індійців, і Агара іранців [33]. Отже, маємо серію індоєвропейських персонажів близького походження, пов'язаних із божеством, що має відношення як до полум'я, так і до води.

Загальноіндоєвропейськість праобразу Локі відображено в слов'ян, словах «лик» та «личина» (Локі був перевертнем), «лихо» - як «біда» та як міфологічний персонаж «Лихо-Однооке» (Воуд?). З його ж вдачею слід пов'язувати *слов'ян.* «лукавий» та *нім.* Lockung - «спокуса, принада». Локі - власник ключів від якоїсь в'язниці (пор. *сканд.* дієслово lukar - «замикати») і має загадковий самотній будинок (*лабіринт*), дозорний пункт у скелях. Усе це, за А. Голаном, є ознакою Темного Володаря.

Отже, все сказане дає підстави для обмірковування: перед нами постає хтонічний персонаж - чаклун-перевертень, майже двостатевий, із рисами трікстера (Локі) і культурного героя (Луг), покровитель майже всього, що пов'язане зі смертю. Можливо, на якомусь етапі це давньоєвропейське двостатеве божество розпалося на два образи, і жіночий, популярний у північного населення, став асоціюватися з Хазяйкою Потойбіччя (пор. «Хель» та «Похйола»), своєрідною північною богинею-вовчицею. Чоловічий паредр-вовк, зрештою, теж був популярним (фіни мали як Хазяйку, так і Хазяїна Похйоли), але переважно - в середній смузі, що дало нам кельтського Луга. Цілком припустимо, що ім'я на зразок ***Loughi** мали як бог-покровитель лугів, так, скоріш за все, й сам Одін, який, на думку А. Голана, разом із Локі впливає з одного прототипу неолітичного Володаря Потойбіччя [34].

Завершити цей екскурс з міфології хочеться словами цього ж дослідника: «Вовка вшанували не тому, що, як вважають автори деяких публікацій, його поважали за сміливість, спритність, силу, а тому, що він уособлював божество» [35].

1. *Залізняк Л. Л.* Нариси стародавньої історії України.- К.: Абрис, 1994.-С. 160-163; *Балушок В. Г.* Обряди ініціації українців та давніх слов'ян.-Львів-Н.-Йорк, 1998.-С. 154-155.
2. *Геродот* (Геродота турійця з Галікарнасса «Історія» книг дев'ять що їх називають музами). Пер., передм. та прим. А. О. Білського / Книга IV. Мельпомена (105).- К.: Наук. думка, 1993.- С. 204.
3. *Велос Н.* Цветок папоротника.- Вильнюс: Вага, 1989.- С. 269-276.

* * *

Отже, вимальовуються такі основні моменти.

Культ вовка простежується у всіх індоєвропейських народів (і навіть далеко за межами їх ареалів), потісняючи культу всіх диких тварин, окрім ведмедя. Разом із культом собаки останній, фактично, пронизують культ вовка та його міфологеми. Це засвідчено передусім у міфологічних традиціях, де зустрічається багато імен з коренями «вовк», «пес», «ведмідь» чи, відповідно, «дитя» когось з цих тварин. Останнє особливо характерно для казок та інших фольклорних творів. Архаїчне мистецтво також являє нам глибоке шанування цих образів, і в індоєвропейців на першому місці стоїть саме вовк. Нарешті, дослідження соціальних інститутів давніх індоєвропейців у свою чергу відкриває перед нами широке семантичне використання образу вовка та означених його «двійників».

Фактично, виявлено корені традиції перевертництва у найширшому сенсі: від «звіриних» чоловічих військових союзів архаїки до волхвів та вішунів ранньодержавної доби (на прикладі слов'ян і частково - германо-скандинавів). Простежується зв'язок перевертництва як з військовими ініціативами, так і з культом родючості, що сягає часів традиції доіндоєвропейських землеробів.

Виразно видно контамінацію божеств індоєвропейських пантеонів, що поєднують означений набір рис бога-вовка {*функція пастуха диких звірів і передусім - вовків; перевертництво чи зоо-антропоморфний вигляд; зв'язок із світом померлих та керування поштом молодих екстатичних вояків; володіння таємними, магічними знаннями; функція першопредка та покровителя щодо людей; темність та похмурість, належність дохтонічних сил, проте зв'язок з родючістю; належність до стихії вогню, проте й зв'язок із вітром-бурею; врешті-решт - своєрідна амбівалентність*}.

Простежується генеза всіх згаданих образів від єдиної постаті так званого Темного Володаря - до індоєвропейського божества, чие вшанування почалося ще за ранньокам'яної доби і підтверджується як наскальним живописом палеоліту, так і знахідками поховань частин тіла вказаних тварин.

Викладки знаходять підтвердження в численному ілюстративному та міфологічному матеріалі, обробленому А. Голаном, чия концепція про неолітичну євразійську релігію та її численні релікти як у класичних міфологіях, так і у новітньому фольклорі, знайшла чергове підкріплення у даній роботі.

4. Teutonic Mythology. Germany and Scandinavia II Larousse Encyclopedia of Mythology.-NY: Prometheus Press, 1960.-P. 287.
5. *Залізняк Л. Л.* Вказ. праця.- С. 160-163; *Балушок В. Г.* Вказ. праця.-С. 154-155; *Іванчик А. И.* Воины-псы. Мужские союзы и скифские вторжения в Переднюю Азию// СЭ - 1988-№ 5.
6. *Гамкрелідзе Т. В., Иванов Вяч. Вс.* Индоэвропейский язык и индоэвропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и пракультуры: В 2-х томах.- Тбилиси, 1984.-Т. 2.- С. 492.

- Там само.- С 492, 493.
Иванов Вяч. Вс. Волк // Мифы Народов Мира. Энциклопедия: В 2-х томах.- М.: Рос. Энциклопедия, 1997.- Т. 1.- С. 242.
Мичелл Дж., Рикард Р. Оборотни // Феномены книги чудес.- М., 1988.-С. 257.
Залізняк Л. Л. Вказ. праця.- С. 157, 158.
Мичелл Дж., Рикард Р. Вказ. праця.- С. 258.
Иванов В. В., Топоров В. Н. Волкодлак // Мифы Народов Мира. Энциклопедия: В 2-х т. - М.: Рос. Энциклопедия, 1997.-Т. 1.-С. 242-243.
Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс. Вказ. праця.- С. 590.
Голан Ариель. Миф и символ- М., 1993.- С. 196.
Балушок В. Г. Вказ. праця.- С. 165.
Фрэзер Дж. Дж. Золотая ветвь. Исследование магии и религии.- М., 1980.- С. 442^45, 495-497; *Король Д. О.* Спроба реконструкції трипільської міфології за пам'ятками мистецтва // Культурологічні студії. Вип. 2.- К.: КМ Academia, 1999- С. 89-90.
- 17 *Рыбаков Б. А.* Язычество Древней Руси- М.: Наука, 1988.- С. 731-734.
 18 *Велюс Н.* Вказ. праця.- С. 270.
 19. *Голан Ариель.* Вказ. праця.-С. 196-198.
20. Там само.-С. 196-198.
 21. Там само.-С. 76-83.
 22. *Король Д. О.* Вказ. праця- С, 96-97.
 23. *Чмихов М. О.* Давня культура- К., 1994- С. 42-49.
 24. *Голан Ариель.* Вказ. праця- С. 93, 94.
 25. Там само.-С. 197.
 26. *Раевский Д. С.* Модель мира скифской культуры. Проблемы мировоззрения ираноязычных народов евразийских степей 1 тысячелетия до. н. э.- М.: Наука, 1985.- С. 118-119.
 27. Там само.- С. 93.
 28. *Голан Ариель.* Вказ. праця.- С. 196.
 29. Там само.- С. 80.
 30. *Ellis Davidson H. R.* Gods and Myths of Northern Europe. 12nd edition- L.: Penguin Books, 1990.- P. 182.
 31. *Голан Ариель.* Вказ. праця.-С. 195-198.
 32. Там само.-С. 198.
 33. *Мелетинский Е. М.* Локи // Мифы Народов Мира. Энциклопедия: В 2-х т.- М.: Рос. Энциклопедия, 1997.- Т. 2.- С. 68; Teutonic Mythology. Germany and Scandinavia//Larousse Encyclopedia of Mythology.- NY: Prometheus Press, 1960.- P. 268-269.
 34. *Голан Ариель.* Вказ. праця- С. 198.
 35. Там само.-С. 197.

Korol D. O.

THE CULT OF THE WOLF IN THE SLAVIC TRADITION AND IT'S GENESIS

The work is dedicated to the survey of the exact peculiarities of the Wolf cult in the Ancient Rus tradition and it's genesis on the Indo-European background. During the research process the work is replenished with the various ethnographic, folklore-mythological and linguistic parallels from the traditions of other Indo-European cultures. Investigation of material leads onto the image of the early-Indo-European deity with the wolfish essence and the features of notion about it.